

POLSKA AKADEMIA NAUK

Prezydium Komitetu Organizacyjnego
II Kongresu Nauki Polskiej

Włodzimierz Trzebiatowski · Przewodniczący
Jan Kaczmarek · Wiceprzewodniczący
Jerzy Bukowski, Janusz Groszkowski,
Romuald Jeziński, Witold Nowacki,
Kazimierz Secomski, Dionizy Smoleński,
Edward Hałoń · Sekretarz

II Kongres Nauki Polskiej

MATERIAŁY I DOKUMENTY

Warszawa, 26 - 29 czerwca 1973 r.

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IM. OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

POLSKA AKADEMIA NAUK

II Kongres Nauki Polskiej

MATERIAŁY I DOKUMENTY

TOM II

Obrady w sekcjach i zespołach
problemowych

27 i 28 czerwca 1973 r.

CZĘŚĆ I

Nauki społeczne i humanistyczne

WARSZAWA 1974

SPIS TREŚCI

	Str.
Zygmunt Rybicki: Referat syntetyczny Sekcji Nauk Politycznych i Społecznych	5
Adam Łopatka: Stan i perspektywy rozwojowe nauk politycznych	26
Antonina Kłoskowska, Andrzej Kwilecki, Zbigniew Sufin, Włodzimierz Wesółowski: Stan i perspektywy rozwojowe socjologii	47
Witold Zakrzewski: Stan i perspektywy rozwojowe nauk prawnych	67
Wincenty Okoń: Stan i perspektywy rozwojowe nauk pedagogicznych	98
Włodzimierz Szewczuk: Stan i perspektywy rozwojowe psychologii	137
Tadeusz M. Jaroszewski: Stan i perspektywy rozwojowe nauk filozoficznych	160
Obrady Sekcji XV - Nauk Politycznych i Społecznych. Dyskusja i wnioski	178
Henryk Cholań: Referat syntetyczny Sekcji Nauk Ekonomicznych, Demograficznych, Statystycznych oraz Organizacji i Zarządzania	190
Jędrzej Lewandowski: Stan i perspektywy rozwojowe podstawowych nauk ekonomicz- nych	239
Jerzy Lisikiewicz: Stan i perspektywy rozwojowe ekonomik branżowych i badań sto- sowanych	255
Witold Kieżun: Stan i perspektywy rozwojowe nauk o organizacji i zarządzaniu	284
Adam Józefowicz: Stan i perspektywy rozwojowe nauk demograficznych	303
Andrzej Luszniwicz i Władysław Welfe: Stan i perspektywy rozwojowe statystyki Obrady Sekcji XVI - Nauk Ekonomicznych, Demograficznych, Statystycznych oraz Or- ganizacji i Zarządzania. Dyskusja i wnioski	318
Czesław Madajczyk: Referat syntetyczny Sekcji Nauk Historycznych, Nauk o Litera- turze, Języku i Sztuce	348
Henryk Samsonowicz, Witold Hensel, Kazimierz Michałowski: Stan i perspektywy roz- wojowe historii, archeologii i historii kultury materialnej	359
Bogdan Zakrzewski, Stanisław Urbańczyk, Stanisław Kałużyński: Stan i perspektywy rozwojowe nauk o literaturze i języku	387
Jan Białostocki: Stan i perspektywy rozwojowe nauk o sztuce	423
Bogdan Suchodolski: Stan i perspektywy rozwojowe naukoznawstwa, historii nauki i techniki	453
Witold Stankiewicz: Stan i perspektywy rozwojowe informacji i dokumentacji naukowej Obrady Sekcji XVII - Nauk Historycznych, Nauk o Literaturze, Języku i Sztuce. Dy- skusja i wnioski	474
Mieczysław Jagielski: Węzłowe, perspektywiczne problemy społeczno-ekonomicznego przestrzennego rozwoju kraju	492
Jan Szczepański: Nauka a rozwój społeczno-gospodarczy kraju	515
Witold Nowacki: Nauka a przestrzenny rozwój kraju	532
Obrady Zespołu I - Nauka a rozwój społeczny kraju. Dyskusja i wnioski	565
Obrady Zespołu II - Nauka a przestrzenne zagospodarowanie kraju. Dyskusja i wnioski Władysław Markiewicz: Humanistyka w służbie społeczeństwa socjalistycznego	591
	613
	622
	631

WITOLD STANKIEWICZ

STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJOWE INFORMACJI I DOKUMENTACJI NAUKOWEJ

Rosnąca w świecie współczesnym rola informacji naukowej wyznacza nowe funkcje i metody działania bibliotek, wyspecjalizowanych ośrodków dokumentacji i informacji naukowej, archiwów i warsztatów edytorskich. Przed placówkami tymi staje problem szybkiego odrobienia zaniechań i opóźnień, zmodernizowania metod i technik pracy przez zastosowanie nowoczesnych maszyn oraz wprowadzenie automatyzacji. Tylko wtedy bowiem będą one mogły służyć szybko, nowoczesną informacją i sprostać potrzebom gospodarki, nauki i kultury.

Informacja naukowa ma doniosłe znaczenie dla rozwoju nauki, techniki i gospodarki, który wiąże się ściśle z koniecznością opanowania wielkiego potoku informacyjnego. Przyspieszenie tempa rozwoju nauki — zwłaszcza w ostatnim 20-leciu — zmiany w strukturze nauk, ich specjalizacja i integracja powodują wzrost liczby dokumentów będących przedmiotem opisu i systematyzacji w bibliografii i archiwistyce, przy czym procesowi temu towarzyszy ciągle wzbogacanie i różnicowanie się form piśmienniczych i wydawniczych tych dokumentów.

Sytuacja ta stwarza przede wszystkim potrzebę nowego rozwiązania zagadnień klasyfikacji rzeczowej dokumentów w ujęciu teoretycznym i praktycznym, powoduje konieczność zmiany systemów organizacyjnych i unowocześnienia warsztatu pracy, stawia wymóg nieustannej troski o elastyczny, ciągle aktualizowany kanon metodyczny, zbiór zasad i metod postępowania w dziedzinie szeroko pojętej informacji.

Opisane powyżej tendencje występujące we wszystkich dziedzinach stanowiących przedmiot prac podsekcji dokumentacji i informacji naukowej mają bezpośrednie znaczenie dla rozwoju nauki, wyznaczają również główne kierunki badań.

Informacja naukowa dla celów badawczych, dydaktycznych, projektowania i konstruowania, dla potrzeb produkcji i organizacji produkcji, decyzji politycznych, gospodarczych itp. staje się niezbędnym i istotnym elementem działania, decydującym o intensyfikacji badań oraz o doskonaleniu działalności praktycznej, rozwijaniu postępu technicznego i optymalizacji decyzji ekonomicznych. Dlatego też w fazie prac przygotowawczych do II Kongresu Nauki Polskiej duży nacisk kładziono na to, aby działalność wszystkich omawianych placówek była traktowana jako nieodzowny składowy element wszelkiego postępowania badawczego, a nie tylko jako element wyłącznie pomocniczo-usługowy.

Jakkolwiek w opracowaniu wyodrębniono działalność bibliotek, ośrodków informacji, archiwów oraz warsztatów edytorskich, to jednak należy je traktować jako części składowe ogólnego systemu informacji, pełniące w tym systemie funkcje analogiczne i statyczne.

OSIĄGNIĘCIA ORGANIZACYJNE I NAUKOWO-BADAWCZE

I Kongres Nauki Polskiej w 1951 r. zapoczątkował okres planowego rozwoju nauki polskiej, której zadania wyznaczały potrzeby ekonomiki i kultury naszego społeczeństwa przekształcającego się w społeczeństwo socjalistyczne. Rozwój społecznej nauki może odbywać się w warunkach wyposażenia wszystkich jej ośrodków w nowoczesny sprzęt, maszyny, laboratoria, przy jednoczesnym stworzeniu sprawnie działającego systemu bibliotek, archiwów, ośrodków informacji gromadzących, opracowujących i udostępniających literaturę krajową i zagraniczną oraz wszelkie pojawiające się współcześnie inne nowe typy źródeł. Nastąpił nieporównywalny z okresem przedwojennym rozwój instytucjonalny nauki.

Powstała szeroka sieć biblioteczna biorąca aktywny udział w rozwoju nauki, zwłaszcza nowoczesne biblioteki szkół wyższych i instytutów naukowych. Również sieć bibliotek publicznych rozbudowana w okresie między kongresami spełniała ważną funkcję w udostępnianiu książki naukowej, literatury popularnej, fachowej i społeczno-politycznej oraz w szerokim upowszechnianiu czytelnictwa literatury pięknej.

Mamy obecnie w Polsce 52 437 bibliotek liczących 214 mln egzemplarzy książek, z których korzysta rocznie około 16,5 mln czytelników. W tych ramach istnieje szeroka sieć bibliotek publicznych, której dorobek w dziedzinie upowszechniania kultury i oświaty jest bardzo poważny. W procesie dydaktycznym w szkolnictwie podstawowym, zawodowym i ogólnokształcącym ma swój aktywny udział sieć bibliotek szkolnych i pedagogicznych. Biblioteki naukowe są związane z placówkami szkolnictwa wyższego, PAN, instytutami badawczymi, laboratoriami, towarzystwami naukowymi i innymi instytucjami. Około 53% księgozbiorów naukowych skupione jest w bibliotekach szkół wyższych.

Jakkolwiek nie ukształtowano integralnego systemu organizacyjnego, który pozwalałby na realizację w pełni jednolitej polityki bibliotecznej, to jednak polityka kulturalna, polityka naukowa i polityka oświatowa wzbogacały stopniowo elementy pogłębiające i rozszerzające planową działalność w dziedzinie bibliotekarstwa.

Duże znaczenie miała zorganizowana w 1951 r. w Krynicy konferencja przedstawicieli bibliotek, wskazująca na konieczność unowocześnienia wyposażenia i pracy bibliotek oraz włączenia budownictwa bibliotecznego w plany inwestycyjne. Praktycznym rezultatem konferencji było tworzenie ośrodków informacyjno-bibliograficznych.

Rok 1951 przyniósł też poważne zmiany organizacyjne w kierowaniu polityką biblioteczną w kraju. Zlikwidowana została Naczelna Dyrekcja Bibliotek oraz Państwowy Instytut Książki. Minister kultury i sztuki otrzymał uprawnienia w zakresie kierowania państwową polityką biblioteczną, ale w praktyce sprawował opiekę nad bibliotekami własnego resortu (biblioteki publiczne i Biblioteka Narodowa) przez Departament Pracy Kulturalno-Oświatowej i Bibliotek. Przy byłym Ministerstwie Oświaty pozostały biblioteki szkolne i pedagogiczne, wyodrębniła się sieć bibliotek szkół wyższych oraz bibliotek podległych PAN. Osobną grupę tworzą od 1950 r. biblioteki fachowe (przy placówkach przemysłowych i gospodarczych), podległe różnym resortom. Dużą aktywność wykazały biblioteki szkół wyższych. W 1954 r. przy Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego powołano Komisję do Spraw Bibliotek, której działalność została później rozszerzona i na problemy informacji naukowej. Biblioteki te otrzymały należą im strukturę organizacyjną, zajęto się bibliotekami zakładów i katedr, planami naukowo-badawczymi, wzrosły określone ustawowo funkcje dydaktyczne bibliotek głównych, rozwinęła się szerzej współpraca z innymi sieciami bibliotecznymi.

Rozporządzenie Rady Ministrów z 1956 r. przyniosło pewne ujednoczenie w sta-

nowiskach kadry bibliotekarskiej przez wyodrębnienie grupy pracowników służby bibliotecznej; później powstała odrębna kategoria bibliotekarzy dyplomowanych oraz dyplomowanych pracowników dokumentacji naukowej, będących pracownikami naukowo-dydaktycznymi.

Brak ośrodka koordynującego sprawy biblioteczne w kraju zaktywizował do działania Związek Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich przekształcony w 1953 r. w Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, reprezentujące ogół bibliotekarzy. Zorganizowane przez SBP w latach 1956 i 1968 Ogólnopolskie Zjazdy Bibliotekarzy zajmowały się tematyką skupiającą zainteresowania całego bibliotekarstwa polskiego, np. zagadnieniem czytelnictwa, organizacją bibliotek; ich specjalizacją, informacją naukową i formami współpracy międzybibliotecznej.

Wynikiem współpracy Zarządu Głównego SBP z Ministerstwem Kultury i Sztuki oraz bibliotekami innych resortów było przygotowanie ustawy o bibliotekach, uchwalonej 9 IV 1968 r. Ustawa przyczyniła się do usunięcia luk w dotychczasowym ustawodawstwie bibliotecznym i powołała do życia Państwową Radę Biblioteczną, organ opiniodawczy i doradczy ministra kultury i sztuki w sprawach bibliotek, złożony z przedstawicieli resortów, którym podlegają poszczególne sieci biblioteczne. Państwowa Rada Biblioteczna podjęła pracę w ramach sekcji zbiorów bibliotecznych, informacji naukowej, upowszechniania czytelnictwa oraz kształcenia i doskonalenia kadr.

Ten dynamiczny rozwój został w końcu lat sześćdziesiątych częściowo zahamowany wskutek braku środków budżetowych pozwalających na zaspokojenie narastających potrzeb bibliotek. Szczególnie niekorzystnie odbija się na działalności bibliotek nieodpowiednia baza lokalowa, niewystarczające wyposażenie techniczne oraz niewystarczająca liczba wykwalifikowanych pracowników bibliotek. Ogromny, przerażający wszelkie oczekiwania wzrost produkcji wydawniczej, tak polskiej, jak i światowej, oraz systematyczne obniżanie w latach 1968-1971 limitów dewizowych na zakup książek i czasopism spowodowały poważne luki w zaopatrzeniu bibliotek w najnowszą literaturę naukową. Sytuację na tym odcinku poprawiło nieco przyznanie dodatkowych środków dewizowych w połowie 1972 r.

Ze wzrostem zbiorów łączy się problem braku pomieszczeń na ich przechowanie. Z dużych inwestycji bibliotecznych należy wymienić bibliotekę na terenie miasteczka uniwersyteckiego w Lublinie, bibliotekę AGH w Krakowie, obecnie realizuje się budowę dwóch nowych gmachów w Toruniu. Powstałe inwestycje zostały zawieszono. Podobnie zahamowaniu uległa rozbudowa i adaptacja budynków bibliotecznych.

Stały rozwój czytelnictwa jest zjawiskiem pozytywnym, biblioteki nie są jednak przygotowane do obsłużenia narastającej liczby czytelników. Brak jest miejsca w czytelniach i w magazynach dla zbiorów mogących zaspokoić bieżące potrzeby czytelników. W szkołach wyższych podwyższanie limitów przyjęć, tworzenie nowych kierunków studiów, wzrost kadry naukowej wymagają znacznej poprawy warunków techniczno-organizacyjnych bibliotek.

Obok sieci bibliotecznej rozwinęła się niezależnie szeroka sieć ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. W 1971 r. sieć ta obejmowała 2302 ośrodki, w tym ponad 2000 ośrodków zakładowych.

W 1950 r. utworzony został Główny Instytut Dokumentacji Naukowo-Technicznej (przekształcony w 1952 r. w Centralny Instytut Dokumentacji Naukowo-Technicznej, a w 1961 r. — w Centralny Instytut Informacji Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej) powołany do organizowania i koordynowania działalności informacyjnej dla potrzeb gospodarki. Instytut prowadził prace badawcze i meto-

dyczne mające na celu doskonalenie działalności informacyjnej oraz zajmował się szkoleniem pracowników informacji naukowo-technicznej.

W 1971 r. Centralny Instytut Informacji Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej został przekształcony w Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, którego zadaniem jest prowadzenie prac naukowo-badawczych, rozwojowych i usługowych w zakresie informacji. Funkcję organu koordynującego działalność informacyjną w skali całego kraju powierzono nowo utworzonemu Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, która od 1972 r. podlega ministrowi nauki, szkolnictwa wyższego i techniki.

W sieci informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej rozwinęły się zróżnicowane formy przekazywania informacji, opracowywanej w resortowych, branżowych, zakładowych i wojewódzkich ośrodkach i przeznaczonej dla pracowników naukowo-badawczych sieci instytutów techniczno-przemysłowych, personelu inżynieryjno-technicznego zakładów produkcyjnych, personelu kierowniczego wszystkich szczebli zarządzania. Publikacje informacyjne sieci informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej zawierają nie tylko informacje o osiągnięciach nauki, lecz również wiadomości o postępie technicznym, ekonomicznym i organizacyjnym w zakresie produkcji i zarządzania. Odpowiednio do potrzeb określonych kategorii użytkowników niektóre rodzaje opracowań informacyjnych mają charakter informacji faktograficznej, zastępującej oryginalne (pierwotne) źródła informacji. Poważne znaczenie dla ujednoczenia całego systemu informacji w Polsce miała uchwała Rady Ministrów nr 35 z dnia 12 lutego 1971 r. w sprawie rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej.

Rozwijała się również informacja naukowa w placówkach PAN i szkolnictwa wyższego. W PAN działalność informacyjną prowadzą biblioteki i wyodrębnione ośrodki dokumentacji. Powołany w 1953 r. Ośrodek Bibliografii i Dokumentacji Naukowej PAN pełnił w pewnym okresie rolę centralną w zakresie organizacji informacji naukowej w dziedzinie nauk matematyczno-przyrodniczych. Od 1961 r. prace bibliograficzno-dokumentacyjne zostały w PAN zdecentralizowane, a Ośrodek Bibliografii i Dokumentacji Naukowej przekształcono w Ośrodek Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN, powierzając mu zadanie koordynowania działalności informacyjnej w ramach PAN oraz prowadzenie prac naukowo-badawczych z zakresu teorii i metodologii informacji naukowej. Na podstawie zarządzenia Sekretarza Naukowego PAN komórki informacyjne w placówkach PAN są obowiązane do dokumentowania prac własnej placówki oraz publikacji zagranicznych.

Porozumienie zawarte w 1967 r. między PAN a ówczesnym Ministerstwem Oświaty i Szkolnictwa Wyższego usprawniło współpracę między służbami informacyjnymi i bibliotekami obu zainteresowanych pionów.

Na uwagę zasługują prace prowadzone w politechnikach na temat systemów informacyjnych w bibliotekach wyższych szkół technicznych (Zautomatyzowany Uczelniany Bank Informacji Naukowej w Politechnice Krakowskiej i Automatyczne Przetwarzanie Informacji Naukowej w Politechnice Wrocławskiej).

Poza wymienioną siecią informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej, PAN i szkolnictwa wyższego sprawnie działają także ośrodki informacyjne w innych resortach – Główna Biblioteka Lekarska, Centralna Biblioteka Rolnicza oraz sieć bibliotek wojskowych.

Współpraca międzynarodowa w zakresie informacji prowadzona jest zarówno z zagranicznymi placówkami informacji naukowej, jak i z organizacjami międzynarodowymi. Szczególnie rozwinięta jest współpraca z krajami socjalistycznymi – członkami RWPg – oraz z utworzonym (w 1969 r.) w drodze porozumienia tych krajów Międzynarodowym Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Moskwie.

Znaczny jest również udział Polski w pracach Międzynarodowej Federacji Dokumentacji (FID), zwłaszcza w zakresie zagadnień kształcenia pracowników informacji naukowej i zagadnień klasyfikacji. W ramach współpracy z UNESCO został zorganizowany w CIINTE tzw. Clearing-house, gromadzący materiały (w różnych językach poza angielskim) dotyczące systemów informacyjno-wyszukiwawczych i wydający na ten temat biuletyn bibliograficzny („Bibliographic Bulletin of the Clearing-house at CIINTE”).

Poważny postęp zaznaczył się również w organizacji archiwów. Archiwa zabezpieczają, gromadzą, opracowują i udostępniają materiały wchodzące w skład państwowego zasobu archiwalnego, stanowiącego nieprzebraną skarbnicę informacji o wszelkich dziedzinach życia narodu. Właściwe i wszechstronne wykorzystanie zasobu archiwalnego dla potrzeb nauki i gospodarki narodowej jest jednym z podstawowych zadań archiwów i archiwistyki. Zmiany w tym zakresie, jakie nastąpiły od czasu I Kongresu Nauki Polskiej w r. 1951, obrazują liczby. W sieci podległej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych było w 1951 r. – 68 placówek a w 1971 r. – 107. Zasób archiwalny obejmował w 1951 r. – 4842 zespoły, a w 1971 r. – 23 142 zespoły, co oznacza 9 882 137 jednostek inwentarzowych. Z materiałów archiwalnych korzystało w 1971 r. – blisko 5 tys. osób, a ogólna liczba jednostek udostępnionych wynosiła 142 tys.

Poza siecią archiwów państwowych podległych Naczelnej Dyrekcji istnieje 226 archiwów, których zasób wynosi około 8,5 mln jednostek inwentarzowych. Liczba osób korzystających z zasobu tych archiwów nie jest dokładnie znana, szacuje się ją w 1971 r. na około 7500 osób, którym udostępniono około 93 tys. jednostek.

Odrębnego omówienia wymagają osiągnięcia naukowe w wymienionych dziedzinach. Poważny dorobek szeroko rozwiniętego bibliotekoznawstwa w Polsce Ludowej da się przedstawić w kilku grupach kierunkowych.

Studia nad teorią i systematyką bibliotekoznawstwa nie doprowadziły jeszcze do konkretnych rezultatów. Ograniczyły się do głosów polemicznych i sporów o prymat nauki o książce czy nauki o bibliotece. Schemat klasyfikacyjny przyjmujący za koncepcję J. Muszkowskiego podział nauki o książce (bibliologii) – choć bardzo przejrzysty i logiczny – wymaga już dziś pewnych modyfikacji i uzupełnień ze względu na proces rozwojowy poszczególnych jej członów, ich specjalizację i integrację. Bibliotekoznawstwo – jako dyscyplina humanistyczna, wywodząca się z dawno już uprawianej nauki o książce (bibliologii) – wyodrębniło się z zespołu nauk bibliologicznych, rozszerza i modernizuje dotychczasowe pola badawcze. Inspirowane przez potrzeby praktyki bibliotecznej służy swymi badaniami tej praktyce.

Dla rozwoju i ukierunkowania nowej dyscypliny najważniejszym osiągnięciem było wprowadzenie bibliotekoznawstwa do studiów uniwersyteckich już w 1945 r. Programy 4-, później 5-letnich studiów, prowadzonych przez 3 kolejno powstałe katedry w Łodzi, Warszawie i Wrocławiu, oparte były na koncepcji J. Muszkowskiego. Do sprecyzowania zakresu rozległej dyscypliny przyczyniły się pierwsze dzieła o charakterze encyklopedycznym i normatywnym. *Podręczny słownik bibliotekarza* (1955), *Encyklopedia wiedzy o książce* (1972), *Drukarze dawnej Polski* i *Słownik pracowników książki polskiej* (1972) tworzą solidne podstawy dla dalszego rozwoju badań historycznych nad drukarstwem, księgarstwem i bibliotekarstwem polskim. Dużo zrobiono w zakresie informacji o zbiorach bibliotecznych. Opublikowano około 50 tomów katalogów rękopisów najważniejszych naszych bibliotek. Katalogi inkunabułów bibliotek Ossolineum, Jagiellońskiej, PAN Gdańskiej i publicznej m. Warszawy objęły już 90% polskiego stanu posiadania. Rozpoczął się druk centralnego katalogu inkunabułów (*Inkunabuly w bibliotekach polskich*, którego t. I obejmuje blisko 6 tys.

pozycji. Niektóre biblioteki ogłosiły katalogi swych poloników XVI-wiecznych jako uzupełnienia do bibliografii K. Estreichera.

Szeroka baza źródłowa i informacyjna pozwoliła na podjęcie wielu opracowań syntetycznych z dziejów drukarstwa w poszczególnych regionach kraju (głównie Śląsk) i epokach (odrodzenie). Posunęły się również prace nad historią bibliotek polskich. Poważnych monografii i nowoczesnego ujęcia doczekały się renesansowe biblioteki mieszczan gdańskich i krakowskich oraz pojedyncze biblioteki, jak Biblioteka Jagiellońska i Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego.

Dzięki wciąż rosnącemu zapotrzebowaniu na różnego rodzaju zestawienia bibliograficzne, których produkcja za ostatnie ćwierćwiecze przewyższyła znacznie cały dotychczasowy dorobek poczynając od XVII w., bibliografia usamodzielniała się w obrębie nauki o książce, zdobywając własną podstawę teoretyczną i metodologiczną. Do sprecyzowania pojęcia i umiejscowienia bibliografii wśród nauk bibliologicznych przyczyniły się prace A. Łysakowskiego (1956), stanowiące punkt wyjścia dla dalszych prac nad teorią i problematyką bibliografii, które prowadzi Instytut Bibliograficzny przy Bibliotece Narodowej. Duże znaczenie praktyczne mają studia nad normalizacją bibliograficzną, które stanowią podstawę dla obowiązujących norm wydawanych przez Polski Komitet Normalizacyjny oraz rozwijające się na bazie bibliografii narodowej studia teoretyczne nad problemami statystyki wydawnictw.

Aktualne potrzeby modernizujących się bibliotek i wzrost ich znaczenia w społeczeństwie skierowały zainteresowania badawcze na bibliotekarstwo współczesne, jego organizację i funkcję społeczną, zagadnienia polityki bibliotecznej, współpracy bibliotek, struktury nowoczesnej biblioteki, budownictwa bibliotecznego. Niektóre z tych zagadnień doczekały się już gruntownych opracowań naukowych.

Znaczej intensyfikacji podlegały zapoczątkowane w poprzednim okresie badania czytelnictwa. Ze względu na liczne powiązania badawcze i metodologiczne z innymi dyscyplinami badania czytelnictwa stanowią dziś przykład badań interdyscyplinarnych. Czołową rolę w prowadzeniu tych badań pełni Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej. Obok badań skierowanych wyłącznie na czytelnictwo współczesne w ostatnich latach rozwijać się zaczął historyczno-socjologiczny i bibliologiczny kierunek zwrócony ku czytelnictwu XVI, XVII i XVIII w. Ukazało się na ten temat kilka prac szczegółowych o recepcji XVI-wiecznej książki na Śląsku oraz syntetyczna rozprawa K. Głombiowskiego – *Problemy historii czytelnictwa*.

Prace naukowo-badawcze z zakresu informacji naukowej prowadzone są w Instytucie Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej (dawne – CIINTE), ODIN PAN, w Bibliotece Narodowej (Instytut Bibliograficzny) oraz w innych bibliotekach naukowych. Tematyka tych prac dotyczy zagadnień organizacji i metod pracy dokumentacyjno-informacyjnej, m.in. systemów informacyjno-wyszukiwawczych, klasyfikacji, tezaursów, metodyki bibliograficznej, mechanizacji i automatyzacji procesów informacji naukowej, potrzeb użytkowników, teoretycznych podstaw informacji naukowej. Prace te publikowane są przeważnie w czasopismach i wydawnictwach ciągłych z zakresu dokumentacji i informacji naukowej, bibliotekoznawstwa i nauki o książce, takich jak „Aktualne Problemy Dokumentacji i Informacji Naukowej”, „Prace, Studia, Przyczyńki, Zagadnienia Informacji Naukowej”, „Prace Instytutu Bibliograficznego”, „Przegląd Biblioteczny”, „Roczniki Biblioteczne”, „Studia o Książce”, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, organy innych bibliotek naukowych. Nieliczne są większe prace o charakterze monograficznym lub syntetycznym. Należą do nich: M. Dembowskiej – *Dokumentacja i informacja naukowa, Zarys problematyki i kierunki rozwoju* (1965), O. Unquriana – *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętniej* (wyd. 2, 1970), A. Sitarskiej – *Nowe metody i techniki bibliografii* (1971), M. i K. Leśkich *Tezaurus informacji naukowej* (1972).

Za punkt wyjścia dla retrospektywnej oceny dorobku archiwistyki polskiej trzeba przyjąć I Kongres Nauki Polskiej. Wnioski Podsekcji Archiwoznawstwa I Kongresu Nauki Polskiej uściśliły zadania badawcze archiwistyki, podkreślając konieczność powiązania działalności archiwów z potrzebami gospodarczymi i kulturalnymi kraju oraz z naukami historycznymi. Wytyczona tematyka badań naukowych z zakresu archiwistyki obejmowała: metody opracowania materiałów archiwalnych w ich różnych postaciach, ze szczególnym uwzględnieniem akt najnowszych, opracowanie wzorcowego wykazu akt dla urzędów, instytucji przedsiębiorstw, opracowanie podręcznika archiwistyki, opracowanie przewodników po archiwach i przewodników tematycznych.

Od 1968 r. prace naukowe w zakresie archiwistyki ujęte są w długofalowe plany badań opracowywane przez Biuro Prac Naukowych Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Na czoło wysunięte zostały tematy z zakresu teorii i metodyki archiwalnej, następnie archiwoznawstwa i historii ustroju. Dorobek archiwistyki pomnażały też niektóre archiwa stojące poza państwową służbą archiwalną, jak Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Centralne Archiwum Wojskowe, Centralne Archiwum KC PZPR i inne.

W ostatnich latach ukształtował się nowy kierunek prac badawczych, obejmujący cały splot zagadnień związanych z funkcją archiwów jako ośrodków informacji. Najwięcej jednak uwagi poświęca się materiałom archiwalnym, które dopiero w przyszłości napłyną do archiwów. Cechą charakterystyczną ostatnich dziesięcioleci w Polsce i na świecie jest lawinowe narastanie dokumentacji powstającej w jednostkach organizacyjnych (w administracji i w gospodarce). Spowodowało to znaczny wzrost zadań i odpowiedzialności państwowej służby archiwalnej na tzw. przedpolu archiwalnym, a więc w miejscu powstawania tej dokumentacji. Tylko świadoma i systematyczna jej selekcja umożliwi działalność informacyjną archiwów tak zakładowych, jak i państwowych.

Archiwa odgrywają znaczną rolę w kształtowaniu kultury historycznej społeczeństwa poprzez ekspozycję i popularyzację ciekawszej dokumentacji. Brak sal ekspozycyjnych utrudnia jednakże rozwój tej formy działalności. Systematycznie wzrasta rola archiwów jako ośrodków badań regionalnych.

W oparciu o najnowsze osiągnięcia biochemii przygotowane zostały opracowania szczegółowe dotyczące konserwacji papieru, pergaminu, pieczęci, opraw skórzaných i laminowania akt. Badania nad konserwacją materiałów nowych, jak klisze, filmy, płyty, taśmy magnetyczne, są dopiero zapoczątkowane.

Zagadnieniem szczególnej wagi jest przygotowanie pomocy informacyjnych umożliwiających korzystanie z zasobu archiwalnego. W archiwach państwowych dla 2/3 zasobu opracowano pomoce podstawowe w postaci inwentarzy archiwalnych. Nie są one jednakże wystarczające dla dzisiejszego użytkownika domagającego się szybszej i bardziej szczegółowej informacji. Państwowa służba archiwalna podjęła wstępne prace badawcze nad unowocześnieniem środków informacyjnych w archiwach przy wykorzystaniu sprzętu mechanicznego lub elektronicznego. Realizacja tych zamierzeń będzie wymagała nakładów finansowych i zmiany profilu wykształcenia archiwisty.

Nie znalazły dotąd efektywnych rozwiązań złożone problemy gromadzenia i udostępniania źródeł nowych typów, określaných jako dokumenty audiowizualne, nie zwykle ważnych i charakterystycznych dla nowoczesnego warsztatu badawczego historyka. W dziedzinie nagrań dźwiękowych i filmów dokumentalnych pozostaliśmy daleko w tyle w stosunku do innych krajów.

PERSPEKTYWY ROZWOJU, ZAGADNIENIA ORGANIZACYJNE I BADAWCZE

BIBLIOTEKARSTWO I BIBLIOTEKOZNAWSTWO

Wobec pilnej potrzeby unowocześnienia naszych bibliotek, jako warsztatów pracy naukowej i podstawy w ogólnokrajowym systemie informacji naukowej, przewiduje się w najbliższych 10-15 latach ukierunkowanie prac badawczych na problemy bibliotek współczesnych, ich zbiorów, organizacji oraz doskonaleniu świadczonych przez nie usług informacyjnych, m.in. przez mechanizację i automatyzację niektórych czynności bibliotecznych i bibliograficznych.

W zakresie zbiorów ciągle aktualne jest zagadnienie ich ochrony i zabezpieczenia przed zniszczeniem. Ze względu na katastrofalny stan naszych zbiorów bibliotecznych, rozsypujące się czasopisma XIX- i nawet XX-wieczne, niszczące rękopisy, ryciny i inne zabytki — konieczne staje się powołanie w Bibliotece Narodowej Centralnej pracowni konserwatorskiej. Pracownia ta powinna jak najszybciej przystąpić do opracowania metod konserwacji poszczególnych partii materiałów bibliotecznych i do obsługi wszystkich bibliotek w kraju bądź drogą bezpośrednich usług, bądź też drogą pomocy metodycznej.

Niezbędne jest wyposażenie bibliotek, archiwów i ośrodków dokumentacji w nowoczesne urządzenia techniczne umożliwiające szybkie uzyskiwanie poszukiwanych materiałów. Chodzi tu o szerokie zastosowanie nowoczesnej techniki reprograficznej i mikrofilmowej przy udostępnieniu zbiorów, co także w pewnym stopniu przyczyni się do ich ochrony przed szybkim zniszczeniem.

W zakresie informacji o zasobach bibliotecznych najważniejszym zadaniem jest opracowanie ich pełnego rejestru w formie drukowanych katalogów centralnych. Zabiegowi temu powinny być poddane przede wszystkim zbiory specjalne.

W celu przygotowania rejestru należy:

- przyspieszyć prace nad katalogami rękopisów bibliotecznych i przystąpić do opracowania centralnego katalogu rękopisów, który stworzy podstawę dla tak bardzo potrzebnej nauce informacji o zawartości bibliotecznych zasobów rękopiśmiennych;
- opracować szczegółowo założenia dotyczące wydawania centralnych katalogów drukowanych przez Bibliotekę Narodową i inne biblioteki, zwłaszcza tzw. biblioteki centralne;
- podjąć systematyczną pracę nad katalogami bibliotecznymi materiałów nieksiążkowych (muzyka, ikonografia, kartografia, dokumenty życia społecznego, mikrofilmy), którą należy poprzedzić opracowaniem jednolitych zasad katalogowych dla każdej z wymienionych grup dokumentów z uwzględnieniem najnowszych ustaleń międzynarodowych, tak aby mogły stać się podstawą dla katalogów centralnych;
- uzupełnić, zaktualizować i opublikować centralny katalog czasopism polskich XIX i XX w. przygotowany już w Bibliotece Narodowej; dla informacji o naszych periodykach rozproszonych po całym kraju i rzadko gdzie znajdujących się w komplecie w jednym miejscu, centralny katalog jest koniecznością umożliwiającą dziś badania naukowe w jakiegokolwiek dyscyplinie;
- rozpocząć prace zmierzające do komputeryzacji informacji o zawartości zbiorów.

Dla usprawnienia systemu bibliotecznego działającego w ramach ogólnokrajowego systemu informacji naukowej konieczne jest powołanie centralnych bibliotek naukowych, które byłyby odpowiedzialne za organizację w zakresie oznaczonej dziedzinie działalności informacyjnej rozumianej jako gromadzenie, opracowywanie, przetwarzanie i udostępnianie pierwotnych, wtórnych i pochodnych materiałów informacyjnych oraz upowszechnianie i popularyzowanie osiągnięć danej dziedziny wiedzy.

Centralne biblioteki specjalistyczne miałyby obowiązek koordynowania pracy zespołu bibliotek i ośrodków informacji o pokrewnej specjalizacji, tworzących sieć placówek informacji w danej dziedzinie. Biblioteka centralna byłaby też zobowiązana do prowadzenia współpracy w ramach ogólnokrajowego systemu informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej, a także do współpracy z pokrewnymi instytucjami zagranicznymi i międzynarodowymi.

Zintegrowanie organizacyjne (ale nie administracyjne) pełnego cyklu działalności informacyjnej w poszczególnych dziedzinach jest niewątpliwie rozwiązaniem najbardziej ekonomicznym i zapewniającym największą efektywność działania. Gwarantuje ono optymalną kompletność w zbiorach krajowych źródeł informacji z zakresu danej dziedziny, a jednocześnie pozwala likwidować zbędne dublowanie tych samych źródeł (zwłaszcza bieżących czasopism naukowych sprawdzanych za dewizy), umożliwiając kosztem ograniczenia liczby egzemplarzy tych samych tytułów nabycie większej liczby tytułów. Prowadzi do tworzenia centralnej ewidencji (centralnych katalogów) dla dużych zbiorów materiałów informacyjnych, wykorzystywanych w zasięgu krajowym przez licznych użytkowników, co czyni opłacalnym komputeryzację tej ewidencji, jak również komputeryzację innych prac wykonanych w ramach zintegrowanego systemu informacji specjalistycznej.

Centralne biblioteki specjalistyczne, których zorganizowanie i wyposażenie będzie wymagało dużego nakładu środków, powinny być powołane w pierwszej kolejności dla dziedzin odpowiadających preferowanym w naszym kraju kierunkom badań naukowych i rozwoju technicznego, ważnym dla społeczno-gospodarczego rozwoju kraju.

W zakresie unowocześnienia warsztatów bibliotecznych i podniesienia poziomu ich usług najpilniej wymaga rozwiązania sprawa mechanizacji i automatyzacji oraz związane z nią problemy organizacyjne bibliotek. Wprowadzenie elektronicznych maszyn cyfrowych usprawniających działalność bibliotek, szczególnie w ich funkcji informacyjnej, będzie musiało być poprzedzone wielu wstępnymi zabiegami, jak np. zintegrowaniem wszystkich czynności wewnętrznych i nowym ukształtowaniem pracy, wzmocnieniem i zrationalizowaniem współpracy międzybibliotecznej, przeprowadzeniem różnego rodzaju studiów eksperymentalnych nad reorganizacją wewnętrznych procesów bibliotecznych z myślą o ich zmechanizowaniu i zautomatyzowaniu.

Z pracami badawczymi nad modelem organizacyjnym biblioteki związane są studia dotyczące problemów budownictwa i wyposażenia wewnętrznego bibliotek. Mamy już pewne osiągnięcia w tym zakresie. Jesteśmy inicjatorami badań nad budownictwem bibliotecznym w skali międzynarodowej. Jest w naszym gronie pewien zastęp specjalistów, zarówno bibliotekarzy, jak i architektów, chodzi więc tylko o to, by zintensyfikować prace badawcze zespołowe i wciągnąć do nich szersze kręgi młodych bibliotekoznawców, architektów i techników.

Pojedyncza biblioteka nie jest dziś w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb użytkowników. Wysuwa się przeto konieczność współpracy bibliotek, tworzenia sieci bibliotek współdziałających z sobą w zakresie gromadzenia dokumentów, ich opracowania w katalogach centralnych, udostępniania zbiorów, udzielania różnego typu informacji, podejmowania wspólnych prac naukowo-badawczych. Mamy już u siebie pewne zaczątki organizacyjne współpracy bibliotek naukowych związanych z sobą zakresem zbiorów, np. biblioteki rolnicze lub w skali lokalnej. Czas najwyższy poddać te doświadczenia szczegółowej analizie i wyprowadzić z nich ogólne wnioski, które by pozwoliły na racjonalne, ekonomiczne i trwałe zorganizowanie współpracy. Wszystkie biblioteki wraz z ośrodkami informacji i dokumentacji oraz archiwami powinny tworzyć zintegrowany, jednolity system przepływu informacji naukowej w którym biblioteka pełni podstawową rolę w zakresie przechowywania dokumentów i informacji o nich.

Wobec zmian strukturalnych szkół wyższych i wzrostu czytelnictwa studenckiego na całym świecie prowadzone są badania nad możliwością wprowadzenia nowych form organizacyjnych bibliotek uczelnianych. Sprawa ta wymaga również u nas przeprowadzenia studiów w kierunku wypracowania pewnych modeli bibliotek akademickich wiążących biblioteki główne i biblioteki zakładowe w jednolitą sieć jednostek o ściśle określonych zadaniach wzajemnie się uzupełniających. Nie może tu być mowy o jakimś jednym, sztywnym modelu, trzeba bowiem uwzględnić odmienną specyfikę i odmienne zadania bibliotek w starych uniwersytetach, inne w uniwersytetach nowo powstających, inne wreszcie w szkołach specjalnych, jak politechniki, akademie medyczne, wyższe szkoły ekonomiczne, techniczne, rolnicze itp.

Wprowadzenie mechanizacji i automatyzacji, zwłaszcza w zakresie czynności bibliograficznych, będzie wymagało przygotowawczych studiów bibliotekoznawców i językoznawców nad zbudowaniem znormalizowanego języka informacyjno-wyszukiawczego, co w rezultacie umożliwi szybkie opracowanie tezaury. Ten temat należy uznać za priorytetowy w planie badań na najbliższe lata.

Wysuwając na pierwsze miejsce w planie prac bibliotekoznawczych wymienione zagadnienia badawcze, z uwagi na konieczność możliwie szybkiego nowocześnieńcia naszych bibliotek naukowych, powinniśmy kontynuować i rozwijać dotychczasowe badania bibliologiczne o kierunku historycznym, które pomagają należycie zrozumieć współczesną funkcję książki i biblioteki oraz przewidzieć jej dalszą ewolucję.

Ze względu na liczne styki bibliotekoznawstwa z innymi dyscyplinami: historią, literaturą, językoznawstwem, ekonomią, estetyką, filozofią i logiką, psychologią i pedagogiką, socjologią, naukoznawstwem, prakseologią, ostatnio nawet z naukami matematycznymi, należy w planach prac badawczych szerzej uwzględnić badania interdyscyplinarne dla opracowania pewnych tematów kompleksowych. Współpraca księgoznawców, bibliotekoznawców i bibliografów ze specjalistami innych dyscyplin na zasadzie wzajemnej wymiany doświadczeń, metod i wyników badawczych — to kierunek działania w najbliższej przyszłości. Współpraca taka będzie miała duże znaczenie dla wszystkich partycypujących w niej stron, umożliwiając wszechstronne, kompleksowe ujmowanie zjawisk społecznych, związanych z książką i biblioteką.

Szczególną rolę w prowadzeniu tak szerokiego frontu badań musi spełnić Biblioteka Narodowa jako centralna biblioteka państwowa, która jest główną biblioteką naukową w zakresie bibliotekoznawstwa, informacji naukowej oraz usług metodycznych. Biblioteka Narodowa przystąpiła już do prac zmierzających do elektronicznego przetwarzania danych w zakresie katalogów centralnych (książek i czasopism zagranicznych) oraz rozpoczęła studia nad automatyzacją wielu czynności bibliotecznych, zwłaszcza bibliograficznych. Prace te muszą być intensywnie prowadzone, aby stworzyć jednocześnie modelowe rozwiązania dla innych bibliotek. Rola Biblioteki Narodowej, jako najbogatszego „banku dokumentów”, jest również bardzo odpowiedzialną w ogólnokrajowym systemie informacji. Zautomatyzowanie czynności informacyjno-bibliograficznych może poważnie przyczynić się do usprawnienia tej funkcji. Biblioteka Narodowa musi również możliwie niezwłocznie powołać Centralną Pracownię Konserwacji, która by pomogła całemu bibliotekarstwu. Odpowiedzialne zadania stają również przed Biblioteką Narodową w zakresie pomocy metodycznej na rzecz bibliotek publicznych spełniających tak doniosłą rolę w zakresie upowszechniania kultury i nauki.

Trudno jednak nie podnieść jeszcze raz sprawy budowy nowego gmachu Biblioteki Narodowej. Podjęte niedawno w tej sprawie decyzje kierownictwa PZPR i Rządu wymagają już najenergiczniejszej realizacji. W dzisiejszych pomieszczeniach realizacja wielu niezbędnych zadań musi ulec zahamowaniu.

Szczególnie ważne jest skoordynowanie wysiłków wszystkich ośrodków nauko-

wych (szkoły wyższe, biblioteki naukowe, instytuty) dla realizacji szerokiego programu badań w zakresie bibliotekoznawstwa. W tym celu powinno się powołać Instytut Bibliotekoznawstwa (nauki o książce), do którego należałyby: ustalenie przy współudziale specjalistów programu badań i kolejności ich podejmowania; powoływanie doraźnych zespołów roboczych złożonych ze specjalistów oddelegowanych na określony czas spośród czynnych bibliotekarzy (którzy po przeprowadzeniu powierzonych sobie zadań wracaliby do swych stanowisk pracy), przyjmowanie i opiniowanie złożonych opracowań, a także pomoc we wdrażaniu wyników badań do praktyki bibliotecznej. Taką właśnie drogą można by przeprowadzić studia przygotowawcze dla racjonalnego zmechanizowania i zautomatyzowania czynności bibliotecznych.

Problemem staje się sprawa kadry naukowo-zawodowej i jej kształcenia. Stan naszego uniwersyteckiego szkolnictwa bibliotekarskiego nie jest zadowalający. Trzy instytuty bibliotekoznawstwa w uniwersytetach w Warszawie, Wrocławiu i Poznaniu, parę dwuletnich studiów międzywydziałowych i jedno Studium podyplomowe nie są w stanie zaspokoić dzisiejszych potrzeb kadrowych. Coroczna liczba absolwentów (około 100) jest niewystarczająca. Trzeba też dokonać rewizji programów. Modernizacja form i metod nauczania przez szerokie posługiwanie się środkami audio-wizualnymi, zastępowanie tradycyjnych wykładów konwersatoriami, szersze niż dotąd zapraszanie specjalistów również spoza grona uczelnianego i wybitnych praktyków do wygłaszania prelekcji – to zabiegi służące podniesieniu efektywności nauczania akademickiego, a co za tym idzie – lepszemu przygotowaniu młodzieży do pracy zawodowej i naukowej.

W fazie przygotowań jest powołanie do życia czwartego z kolei Instytutu Bibliotekoznawstwa w Uniwersytecie Jagiellońskim z pełnymi studiami dziennymi i zaocznymi oraz ze Studium Podyplomowym. Postuluje się uruchomienie we wszystkich instytutach bibliotekoznawstwa w trybie zajęć wieczorowych studiów doktoranckich, eksternistycznych lub zaocznych, dla zdolniejszych absolwentów, magistrów już zaangażowanych do pracy w bibliotekach lub w ośrodkach informacji oraz ożywienie badań naukowych prowadzonych przez personel nauczający i wiązanie ich z procesem dydaktycznym.

INFORMACJA NAUKOWA

Przyspieszenie społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, unowocześnienie i dynamiczny wzrost gospodarki narodowej wymaga podniesienia efektywności badań naukowych oraz szybszego wykorzystywania ich wyników w działalności produkcyjnej i w praktyce zarządzania, w systemie oświaty i kultury oraz we wszystkich innych dziedzinach życia społecznego. Jednym z istotnych warunków realizacji tych zadań jest sprawnie funkcjonujący ogólnokrajowy system informacji naukowej, zapewniający optymalną kompletność, szybkość, efektywność i dostępność informacji.

Wprowadzenie takiego systemu uzależnione jest przede wszystkim od dopływu do kraju niezbędnych dla rozwoju nauki źródeł informacji, od wyposażenia placówek informacji w potrzebne środki działania, a także od rozwiązania wielu problemów dotyczących organizacji działalności informacji, przygotowania pracowników i użytkowników informacji. Doskonalenie praktycznej działalności informacyjnej wymaga równoczesnego prowadzenia badań naukowych zapewniających racjonalność rozwiązań.

Sprawa powołania ogólnokrajowego systemu informacji naukowej musi być ściśle powiązana z projektami utworzenia państwowego systemu informatycznego. Istniejąca sieć placówek zajmujących się informacją naukową – CİNTE i ośrodki infor-

macji tej sieci, ODIN PAN, Biblioteka Narodowa i inne biblioteki, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych i archiwa – muszą tworzyć ogólnokrajowy, a więc stosujący jednolite formy i metody, system informacji. Jego celem powinno być odpowiednie przygotowanie informacji i zwiększenie jej dopływu do użytkowników. Wymaga to rozwiązania wielu zagadnień organizacyjnych i badawczych. Organizacja ogólnokrajowego systemu informacji naukowej będzie wymagała rozwinięcia szerszych badań dotyczących struktury tego systemu i jego podsystemów, modeli organizacyjnych różnego typu placówek informacyjnych – z uwzględnieniem uwarunkowań i konsekwencji, które wynikają z zastosowania w działalności informacyjnej elektronicznych maszyn cyfrowych.

Równoległy front działania – to zasadnicza modernizacja metod działalności informacyjnej. W tym zakresie mamy wiele do odrobienia i zrobienia, zwłaszcza w zakresie usprawnienia i przyspieszenia procesów rozpowszechnienia materiałów informacyjnych. Można będzie to osiągnąć przez radykalną poprawę wyposażenia bibliotek i ośrodków informacji w nowoczesne środki techniczne: sprzęt reprograficzny umożliwiający szybkie udostępnianie odbitek tekstów (wtórnych źródeł informacji), urządzenia do mechanicznego powielania opisów katalogowych umożliwiające wykorzystywanie ich do tworzenia różnorodnych katalogów centralnych i tematycznych kartotek bibliograficznych, środki małej poligrafii pozwalające na szybkie rozpowszechnienie opracowań informacyjnych itp.

Jednocześnie z usprawnieniem tradycyjnych metod rozpowszechniania informacji muszą być prowadzone intensywne przygotowania do komputeryzacji procesów informacji naukowej. Zadaniem wstępnym będzie opracowanie perspektywicznego programu wprowadzania automatyzacji, określenie potrzeb priorytetowych oraz ustalenie kolejnych etapów realizacji programu. Prace nad nakreśleniem projektu zautomatyzowanego ogólnokrajowego systemu informacji naukowej prowadzi komisja do spraw opracowania koncepcji i programu realizacji państwowego systemu informatycznego w zakresie informacji naukowej, technicznej, ekonomicznej i politycznej „Światowid” powołana przez ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki. W pracach tej komisji biorą udział m.in. CINTE, Krajowe Biuro Informatyki, PAN. Prace nad projektem zintegrowania krajowej sieci informacji naukowej, technicznej, ekonomicznej i politycznej z państwowym systemem informatycznym podjęło Krajowe Biuro Informatyki. Problem ten wymaga niewątpliwie wnikliwych badań oraz wykorzystania doświadczeń krajów bardziej pod tym względem zaawansowanych, można jednakże przyjąć jako podstawowe wytyczne kilka ogólnych zasad.

W pierwszej kolejności powinny być zautomatyzowane systemy ogólne służące całej nauce i gospodarce oraz zintegrowane systemy informacji dziedzinowe i gałęziowo-branżowe, obsługujące priorytetowe dziedziny nauki i gospodarki narodowej. Przykładem jest rozpoczęcie prac nad automatyzacją czynności bibliotecznych i bibliograficznych w Bibliotece Narodowej, będącej centralną biblioteką państwa, a więc najbardziej uniwersalnym „bankiem dokumentów”.

W chwili obecnej prowadzone są w Bibliotece Narodowej prace nad automatyzacją centralnego katalogu bieżących czasopism zagranicznych oraz centralnego katalogu książek zagranicznych wpływających do bibliotek krajowych; planuje się też zastosowanie komputerów do publikowania bieżącej bibliografii narodowej: „Przewodnika Bibliograficznego” i „Bibliografii Zawartości Czasopism”. Ze względu na wielostronne korzyści, jakie może przynieść komputeryzacja informacji gromadzonych w Bibliotece Narodowej, należy zapewnić warunki szybkiej realizacji tych prac. Podobnie do priorytetowych potrzeb w zakresie uniwersalnym zaliczyć należy automatyzację centralnej informacji patentowej i normalizacyjnej.

Podjęcie decyzji o komputeryzacji systemów informacji ogólnych i gałęziowo-

-branżowych powinno być poprzedzane analizą stanu organizacji informacji w danej dziedzinie na terenie międzynarodowym w celu wykorzystania istniejących międzynarodowych zautomatyzowanych systemów informacji i włączenia się do współpracy międzynarodowej w przypadkach wymagających podziału zadań pomiędzy poszczególne kraje – przede wszystkim w ramach Międzynarodowego Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Moskwie (utworzonego przez kraje członkowskie RWPG) oraz w ramach UNISIST.

Należy zapewnić wzajemną spójność systemów zautomatyzowanych w skali kraju oraz ich powiązanie z systemami międzynarodowymi, co umożliwi – z jednej strony – włączenie dorobku nauki polskiej do międzynarodowego obiegu informacji, z drugiej zaś – ułatwi korzystanie z osiągnięć nauki światowej.

W aspekcie komputeryzacji procesów informacji naukowej muszą być prowadzone badania dotyczące metod przetwarzania, magazynowania, wyszukiwania informacji, struktury opisu formalnych i treściowych cech różnego rodzaju dokumentów (źródeł informacji naukowej), systemów kodowania tych cech itp. Intensyfikacji ulegną prace nad słownikami pojęć (tezaurusami), stanowiącymi teren wspólnych badań dla specjalistów różnych dziedzin i dokumentalistów.

Rozwijać się będą również prace o charakterze podstawowym, kształtujące teoretyczne i metodologiczne podstawy nauki o informacji naukowej, zwłaszcza zagadnienia z zakresu logiki systemów informacyjno-wyszukiwawczych, strategii wyszukiwania i powiązań w sieciach semantycznych i logicznych.

W rozwiązywaniu problemów organizacyjnych założeniem naczelnym jest dostosowanie systemów organizacyjnych, metod i form pracy do potrzeb użytkowników informacji naukowej. Badanie potrzeb w odniesieniu do różnych kategorii odbiorców oraz badanie efektywności działalności informacyjnej, której miernikiem jest stopień zaspokojenia potrzeb, będzie więc stanowiło przedmiot coraz liczniejszych prac. Rozwój tego typu badań obserwuje się na całym świecie. Jest to płaszczyzna, na której nauka o informacji naukowej styka się z dyscyplinami naukoznawczymi: z psychologią twórczości naukowej i z socjologią nauki.

Prowadzenie tak szerokiego frontu badań wymaga dużego skoordynowania wysiłków. Organizację prac naukowo-badawczych w dziedzinie informacji naukowej należy oprzeć o ogólnokrajowy perspektywiczny plan badań. Wstępny projekt takiego planu opracował Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej.

W badaniach tych powinny wziąć udział również placówki informacji naukowej (biblioteki naukowe, ośrodki informacji, archiwa) oraz uniwersyteckie instytuty bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Należy podkreślić potrzebę jak najściślejszego powiązania prac naukowo-badawczych z praktyką w zakresie działalności dokumentacyjno-informacyjnej. Koordynację prac w skali krajowej należy powierzyć centralnej międzyresortowej placówce naukowo-badawczej w dziedzinie informacji naukowej.

Wśród szczegółowych spraw organizacyjnych trzeba wymienić sprawę zaopatrzenia w publikacje zagraniczne. System importu wydawnictw zagranicznych funkcjonuje w sposób wysoce niesprawny, w wyniku czego zagraniczne książki naukowe docierają do rąk polskiego naukowca z 2- lub 3-letnim opóźnieniem, a czasopisma bieżące z lukami, powodującymi niekompletność wielu roczników. Pilnego załatwienia domaga się także problem sprowadzenia z zagranicy publikacji rozprowadzonych odpłatnie poza handlem księgarskim przez różne instytucje i organizacje naukowe. Publikacje tego typu, jak np. materiały kongresów, konferencji, sympozjów naukowych, przedstawiają dużą wartość jako źródła szybkiej, prymarnej informacji naukowej, są jednak trudno osiągalne dla bibliotek w obecnym układzie warunków.

Sprawą istotną, wiążącą się ściśle z podstawowymi zadaniami placówek informacji naukowej, jest konieczność przyspieszenia cyklu wydawniczego publikacji na-

ukowych, trwającego obecnie w nierzadkich przypadkach 1–2 lat, co opóźnia włączenie w obieg społeczny nowych informacji naukowych, powodując niejednokrotnie ich dezaktualizację.

Rozwój i unowocześnienie ogólnokrajowego systemu informacji naukowej będą wymagały zwiększenia odpowiednio przygotowanych kadr pracowników o zróżnicowanych kwalifikacjach. Potrzebni są mianowicie:

– specjaliści różnych dziedzin wiedzy, z wyższym wykształceniem kierunkowym (tj. odpowiadającym dziedzinie, w której prowadzą prace dokumentacyjno-informacyjne), posiadający znajomość zagadnień i metod pracy informacyjnej (kwalifikacje takie powinni posiadać dyplomowani pracownicy dokumentacji naukowej oraz bibliotekarze dyplomowani pracujący w bibliotekach specjalistycznych);

– organizatorzy działalności informacyjnej;
 – projektanci i programiści zautomatyzowanych systemów informacji naukowej;
 – pracownicy naukowo-badawczy i naukowo-dydaktyczni w zakresie informacji naukowej;
 – personel pomocniczy (technicy dokumentacyjni).

Zaspokojenie tych potrzeb uwarunkowane jest odpowiednią organizacją oraz rozwojem kształcenia i doskonalenia pracowników informacji naukowej. W związku z tym należy:

– rozwinąć system kształcenia na poziomie akademickim, organizując w kilku uniwersytetach podyplomowe studia informacji naukowej przeznaczone dla osób z różnokierunkowym wykształceniem specjalistycznym;

– przekształcić instytuty bibliotekoznawstwa (i informacji naukowej), powiązane dotychczas z wydziałami historycznym lub filologicznym, w instytuty międzywydziałowe, co umożliwi prowadzenie w nich prac o charakterze interdyscyplinarnym;

– zorganizować studia doktoranckie z zakresu informacji naukowej;
 – uruchomić kilka szkół pomaturalnych kształcących techników dokumentacji;
 – rozwinąć system kształcenia i dokształcania kursowego prowadzonego przez poszczególne resorty.

Rozszerzający się w coraz szybszym tempie zasób wiedzy powoduje powstawanie coraz większej liczby źródeł informacji. Orientacja w całym złożonym systemie informacji naukowej, umiejętność dotarcia do potrzebnej wiedzy stanowi niezbędny warunek skutecznego działania w każdej dziedzinie. Toteż wykształcenie umiejętności korzystania z informacji naukowej powinno być włączone do programów wszystkich szkół średnich i wyższych.

Należy stworzyć możliwości prowadzenia we wszystkich bibliotekach szkół wyższych zajęć ze studentami w zakresie korzystania z informacji naukowej. Będzie również celowe upowszechnienie „informacji o informacji” w bibliotekach i ośrodkach informacji.

W chwili obecnej w wielu szkołach wyższych jest realizowany 12-godzinny program nauczania w zakresie informacji naukowej na III lub na IV roku studiów.

Szerzenie i pogłębienie współpracy międzynarodowej w dziedzinie informacji naukowej stanowi jedną z głównych tendencji rozwojowych, wyrażającą się w dążeniu do stworzenia światowego systemu informacji naukowej. Polska będzie brała coraz żywszy udział w tej współpracy polegającej na rozszerzeniu wymiany źródeł informacji, współuczestnictwie w tworzeniu zintegrowanych systemów informacyjnych dla poszczególnych dziedzin nauki oraz budowaniu światowego systemu informacji naukowej przez współudział w pracach międzynarodowych organizacji zainteresowanych problematyką informacji naukowej.

W ramach współpracy naukowo-technicznej pomiędzy krajami członkowskimi

RWPG pogłębiać się będzie udział Polski w pracach Międzynarodowego Centrum Informacji Naukowej i Technicznej, opartych o wspólny program budowy systemów informacyjnych w różnych dziedzinach oraz wspólny program prac naukowo-badawczych i normalizacyjnych z zakresu informacji naukowej – ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień automatyzacji procesów przetwarzania, przechowywania i wyszukiwania informacji.

ARCHIWISTYKA

Najważniejsze problemy dla archiwów, wymagające szybkiego rozwiązania w najbliższej przyszłości, wynikają z masowości powstającej w instytucjach dokumentacji. Ustalenia bądź uściślenia wymagają kryteria jej selekcji. Od tego, na jakich zasadach będzie się ona odbywała, zależy baza źródłowa przyszłych badań nad współczesnością. Dotychczasowe zasady oceny materiałów archiwalnych w tradycyjnej postaci wymagają również rewizji ze względu na konieczność radykalniejszej eliminacji materiałów o charakterze drugorzędym. Od nowa ustalić trzeba zasady selekcji dokumentacji obrazowej, dźwiękowej, a także będącej wynikiem pracy urządzeń elektronicznych, wprowadzonych do aparatu zarządzania. Celem, ku któremu zmierzać będą archiwa, jest zachowanie maksimum informacji w minimum dokumentacji, utrwalonej nie tylko na papierze, ale na wszystkich nowoczesnych audio-wizualnych, elektronicznych i innych nośnikach informacji.

Problematyka źródeł audio-wizualnych winna stać się dziedziną poważnych badań metodycznych i rozwiązań organizacyjnych. Potrzebne wydaje się utworzenie silnego ośrodka badań nad nowoczesną dokumentacją (o formach odmiennych od tradycyjnych) obejmującą nie tylko dokumenty audio-wizualne, lecz także zapisy wytwarzane przez maszyny elektroniczne, ośrodka opartego o efektywnie działającą placówkę, gromadzącą i udostępniającą zbiory tego typu.

Będzie musiał ulać zmianie dotychczasowy system nadzoru i kontroli nad dokumentacją powstającą w toku działalności urzędów, instytucji, przedsiębiorstw i innych jednostek organizacyjnych. Należy rozstrzygnąć sprawy organizacyjne i kompetencje zakładowych ośrodków informacji oraz archiwów zakładowych. Ich współdziałanie w chwili obecnej jest wadliwe, często w ogóle go brak, co w konsekwencji może doprowadzić do naruszenia prawidłowości obiegu informacji w instytucjach i do rozproszenia dokumentacji. Przewidywać należy, że prawidłowo zorganizowane zakładowe ośrodki informacji obejmować będą: bibliotekę, placówkę dokumentacyjną oraz archiwum zakładowe.

Archiwa zakładowe nie mogą nadal pozostawać w położeniu magazynów makulatury. Należy doprowadzić do wydania przepisów resortowych lub międzyresortowych, zapewniających archiwom zakładowym miejsce w pionie działalności merytorycznej (np. w wydziałach organizacyjno-prawnych), aż do czasu ewentualnego włączenia ich do ośrodków informacji. Od prawidłowości organizacji i działalności archiwum zakładowego zależy sprawność zarządzania instytucji.

Właściwe organy będą musiały w najbliższym czasie rozwiązać z punktu widzenia prawnego sprawę wiarygodności mikrofilmu, gdyż magazynowanie przez instytucje własnej dokumentacji w tej właśnie postaci staje się postulatem coraz częściej przez nie wysuwany. Archiwa państwowe nie mają dotychczas podstaw prawnych umożliwiających udzielanie zezwoleń na zniszczenie dokumentów mimo ich mikrofilmowania.

Rozstrzygnięcia prawnego wymaga sprawa rozpraszania państwowego zasobu archiwalnego wskutek gromadzenia jego fragmentów przez instytucje pozaarchiwalne. Nie została również rozwiązana dotychczas kwestia, czy archiwa powinny groma-

dzić wyłącznie materiały dokumentujące działalność określonej instytucji, czy również dokumentację będącą wytworem celowej działalności, jak np. filmy produkowane przez przedsiębiorstwa filmowe. Również sposób gromadzenia dokumentacji, a więc odpowiedź na pytanie, jak ma być gromadzona, wymaga dalszych studiów. Budzi wątpliwość system przepływu akt stosowany obecnie: instytucja – jej archiwum zakładowe – archiwum właściwe dla ostatecznego przechowywania. Wsuwane są projekty tworzenia archiwów przejściowych na miejsce dotychczasowych archiwów zakładowych. Należy rozstrzygnąć, jakie są optymalne terminy przechowywania dokumentacji w archiwach przejściowych.

W zakresie przechowywania zasobu archiwa stosują metody dawno wypracowane, które jednak powinny podlegać ciąglemu doskonaleniu, szczególnie drogą adaptacji najrozmaitszych dyscyplin. Potrzebne są zarówno rozwiązania praktyczne, jak i badania naukowe. Dla podolania obowiązkowi w zakresie przyjęcia spodziewanego napływu nowych archiwaliów wymagana jest rozbudowa bazy lokalowej archiwów naukowych. Potrzebna jest także dalsza modernizacja wyposażenia magazynów archiwalnych.

Problem udostępniania obejmuje dwie grupy zagadnień: przygotowanie archiwaliów do udostępniania, czyli odpowiednie ich opracowanie, oraz proces udostępniania. Główny wysiłek w zakresie pierwszej grupy zagadnień powinien pójść w kierunku rozbudowy i unowocześnienia pomocy archiwalnych, przy czym rozbudowie tej powinny towarzyszyć studia nad ulepszeniem form tej pomocy. Należy dążyć do kontynuowania prac nad pomocami dotychczas stosowanymi, przyspieszyć opublikowanie w najbliższych latach przewodników po wszystkich archiwach naukowych (tj. posiadających stały zasób), kontynuować wydawanie przewodników, inwentarzy, sumaryszy zespołów o szczególnej wadze, podjąć publikację dokumentów przechowywanych w poszczególnych archiwach. Te tradycyjne działania można rozwijać w kierunku wprowadzenia katalogów tematycznych dla jednego lub kilku zespołów. Zmierzając do opracowywania katalogów dla całego państwowego zasobu archiwalnego bez względu na to, gdzie są przechowywane jego poszczególne części.

Z drugiej jednak strony należy podjąć studia nad zastosowaniem w archiwach zdobyczy współczesnej informacji naukowej i informatyki przy opracowywaniu i udostępnianiu zasobu. Następne 15-lecie będzie miało w tym zakresie znaczenie przełomowe. Elektroniczna technika obliczeniowa przeobraża głęboko nie tylko proces zarządzania, ale również inne dziedziny życia, zmienia charakter wytwarzanej dokumentacji, warunki jej przechowywania, selekcji i wykorzystania. Jej zastosowanie w archiwach może doprowadzić do rewolucyjnego przełomu w dziedzinie sporządzania ewidencyjno-informacyjnych pomocy archiwalnych. Stworzy to możliwości uzyskiwania bardzo szybkiej, a jednocześnie szczegółowej informacji o poszukiwanych źródłach, spowoduje znaczny wzrost liczby użytkowników korzystających z archiwów, tak dla potrzeb nauki, jak i gospodarki narodowej.

Nowe systemy informacji powinny skrócić czas poszukiwań archiwalnych (czyli tzw. czas martwy) do minimum, a w tym samym przyczynić się do intensyfikacji badań naukowych i wykorzystania zasobu archiwalnego dla potrzeb gospodarki narodowej. Tradycyjne pomoce ewidencyjno-informacyjne nie są w stanie rozwiązać tego zadania. Wartość informacyjna inwentarzy jest nieproporcjonalnie mała w stosunku do bogactwa treści zawartej w jednostce archiwalnej. Szybkość, precyzję i selektywność informacji może natomiast zapewnić współczesna informacja naukowa. Archiwistyka – pozostająca dotychczas w grupie nauk pomocniczych historii – coraz częściej zaliczana jest do grupy nauk informatycznych. Ulegają stopniowej zmianie metody pracy oraz techniki pracy, z czym wiąże się konieczność zmodyfikowania procesu kształcenia archiwisty. Teoria informacji, logika matematyczna, informatyka,

cybernetyka – to tylko niektóre z dyscyplin, z którymi będzie się stykać archiwista lat dziewięćdziesiątych. Nie oznacza to, że ulegną rozluźnieniu dotychczasowe związki z naukami społecznymi, a zwłaszcza z historią. Jednakże bez przyswojenia sobie zdobyczy rewolucji naukowo-technicznej archiwa już w niedalekiej przyszłości utracą zdolność gromadzenia, opracowywania i udostępniania informacji, tzn. wykonywania swych dotychczasowych funkcji.

Całość warunków i środków, od których zależna jest realizacja programu badawczego archiwistyki oraz realizacja zadań stojących przed archiwami, da się ująć w kilku grupach zagadnień obejmujących:

1. Problematykę prawno-organizacyjną. Istnieje pilna potrzeba zatwierdzenia nowej ustawy o archiwach, której projekt został już przygotowany. W podstawowych normatywach winno się ściśle rozróżniać dwa typy archiwów: naukowe, przechowujące zasób archiwalny w całości oraz przechowujące zasób przejściowy.

2. Problematykę rozwoju warsztatu archiwistyki oraz rozbudowy jej form instytucjonalnych. Ponieważ archiwistyka zdobyła sobie w Polsce rangę dyscypliny uniwersyteckiej, należy postulować wydzielenie Instytutu Archiwistyki z jednego dotychczas w kraju Instytutu Historii i Archiwistyki w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, a także utworzenie podobnego zakładu w jeszcze jednym uniwersytecie. Plany badawcze postulowanych instytutów powinny objąć zarówno problematykę teoretyczną archiwistyki, jak i studia nad najbardziej palącymi problemami metodyki archiwalnej. Niezależnie od tego ośrodkami badań w tym zakresie powinny być nadal poszczególne archiwa naukowe oraz Biuro Prac Naukowych Naczelnej Dyrekcji Archiwów.

3. Zagadnienie przygotowania kadry pracowników archiwalnych. Istnieje potrzeba sprecyzowania, czym jest zawód archiwisty i jakie powinny być kwalifikacje osób, które pragną ten zawód wykonywać. Odrębnych rozwiązań w tym zakresie należałoby szukać w przypadku archiwów naukowych i archiwów zakładowych. W pierwszym kwalifikacje zawodowe winno się nabywać przez ukończenie odpowiednich studiów wyższych. Kwalifikacji takich należy wymagać od wszystkich archiwistów. W drugim – wymaganie wykształcenia zawodowego, jako warunku wykonywania zawodu, byłoby przedwczesne, niemniej należy na przyszłość postulować wprowadzenie egzaminu kwalifikacyjnego. Natomiast bez względu na typ archiwum należy dążyć do stabilizacji kadr. W służbie archiwalnej wartość każdego długoletniego pracownika rośnie w stopniu znacznie większym niż gdzie indziej. Ze stabilizacją ścisły związek ma zapewnienie odpowiedniej rangi zawodowej. W archiwach naukowych rangę tę zapewnia status pracownika naukowego, a w archiwach zakładowych – odpowiednio wysokie zaszerogowanie archiwisty w hierarchii pracowników.

4. Wykształcenie archiwistów, które w dalszym ciągu należy opierać o ogólne studia uniwersyteckie. Rosnące zadania stawiane przed archiwistami wymagają rozbudowy obecnego systemu kształcenia. W miejsce specjalizacji na kierunku historii trzeba postulować wprowadzenie – wzorem czeskim – osobnego kierunku archiwistyki z tytułem magistra archiwistyki dla absolwentów. Potrzeba dopływu nowej kadry do wszystkich instytucji naukowych przechowujących materiały archiwalne, a także do niektórych większych archiwów zakładowych uzasadnia postulat uruchomienia dwóch takich kierunków. Powinny one także zająć się prowadzeniem doszkalań pracowników archiwów systemem studiów zaocznych i podyplomowych.

5. Rozbudowę bazy materiałowej dla archiwów naukowych i zakładowych. Należy stworzyć odpowiednią liczbę miejsc dla napływających materiałów archiwalnych oraz poprawić warunki przechowywania już przejętych. Wymaga to nowych gmachów archiwalnych, których projekty winny brać pod uwagę wszystkie współczesne funkcje archiwów, uwzględniać odpowiednią liczbę pracowni naukowych, pracowni specjalistycznych, a także niezbędne dziś sale wystawowe. Należy także uzupełnić

i unowocześnić zaopatrzenie archiwów naukowych we wszelką aparaturę do odczytywania i powielania tekstów źródłowych. Osobne zagadnienie stanowić będzie sprawa nabycia w przyszłości aparatury niezbędnej do sporządzania nowego typu pomocy archiwalnych zgodnie ze zdobyczami współczesnej informatyki. W zakresie archiwów zakładowych najpilniejszą sprawą wydaje się zapewnienie dla nich odpowiednich pomieszczeń.

EDYTORSTWO

Terminem „edytorstwo” określa się obecnie w Polsce wiele zjawisk bardzo luźno z sobą związanych lub nie mających nawet punktów stycznych. Najogólniej terminem tym oznacza się wszelką działalność wydawniczą, publikowanie dzieł drukiem. W innym znaczeniu „edytorstwo” występuje coraz powszechniej jako pewien dział w obrębie nauki o książce. Łącznie z dopełnieniem „naukowe” oznacza krytyczne opracowywanie i publikowanie tekstów. Należy do dyscypliny filologicznej (tekstologia) i do dyscypliny historycznej (krytyka erudycyjna, krytyka tekstu). Jest umiejętnością filologiczną, ściślej: krytyczno-erudycyjną, wydawanie źródeł historycznych, utworów literackich, pomników językowych.

Tradycje polskiego edytorstwa krytycznego sięgają czasów oświecenia. Mimo olbrzymiego wysiłku erudycyjnego w okresie zaborów i w okresie II Rzeczypospolitej nie udało mu się zapewnić ciągłości organizacyjnej i trwałej opieki naukowej. Wykazuje więc ono luki, przerwy, nierówności metodyczne. W tych warunkach zabrakło od dawna potrzebnych reedycji. Stan ten do dziś nie został przezwyciężony.

Zanik kultury słowa w naszym społeczeństwie i charakter techniczny cywilizacji współczesnej stwarzają pilną potrzebę poświęcenia specjalnej uwagi odrobieniu zaniedbań w dziedzinie, która jest przecież istotnym czynnikiem kultywowania naszego dorobku narodowego i świadectwem naszej kultury.

Występujące współcześnie poważne zmiany ilościowe i jakościowe w światowym i polskim ruchu wydawniczym stworzyły potrzebę podjęcia badań w zakresie szeroko pojętego edytorstwa, jak i kształcenia odpowiednio przygotowanych specjalistów.

Na całym świecie, szczególnie jednak w krajach rozwiniętych, obserwuje się niezwykle szybki wzrost produkcji wydawniczej książek i czasopism. Rewolucja naukowo-techniczna powoduje bardzo szybki wzrost liczby naukowych publikacji periodycznych i nieperiodycznych. Jest on rezultatem stałego wzrostu liczby warsztatów naukowych i pracowników naukowych.

Programowanie publikacji z zakresu literatury zawodowej, ich typologii oraz form edytorskich staje się przedmiotem intensywnych badań mających na celu określenie najbardziej racjonalnych rozwiązań w praktyce wydawniczej. Wiąże się to z koniecznością kształcenia nowych kadr i odnawianiem wiedzy zawodowej co kilka lat.

Tempo rozwoju nauki, potrzeby praktyki w zakresie informacji naukowej, tempo przeobrażeń społecznych i ekonomicznych, wzrastająca współpraca międzynarodowa — to czynniki, które rodzą potrzeby wszelkiego typu publikacji o charakterze informacyjnym tak dla badaczy, jak i dla praktyków. W ostatnim 10-leciu obserwuje się nie znaną dotychczas dynamikę rozwoju takich publikacji, jak encyklopedie, zwłaszcza specjalistyczne, słowniki terminologiczne, kompendia itp. W ten sposób rozwija się coraz szerzej leksykografia, a powinny rozwinąć się również badania nad formami edytorskimi podobnego typu.

Odrębnym zagadnieniem edytorstwa wymagającym badań stają się publikacje bibliograficzne, wśród nich bibliografie specjalne, analityczne, sygnalizujące, bieżące spisy zawartości czasopism, indeksy tytułów, słów kluczowych, ekspres-informacje, faktograficzne systemy informacyjne. Jakkolwiek rolę wiodącą w tej dziedzinie speł-

nią nauki z zakresu bibliografii i informatyki, to jednak wiele zagadnień rozwiązanych być może jedynie przy współudziale wysoko kwalifikowanych edytorów. Programowanie tych publikacji i usprawnienie organizacji ich wydawania staje się również ważnym zagadnieniem współczesnego edytorstwa.

Rozwój oświaty na wszystkich szczeblach szkolnictwa rodzi nowe postulaty w edytorstwie podręczników. Na czoło wysuwają się zagadnienia metodyki podręcznika akademickiego, typologii publikacji dydaktyczno-naukowych, nowoczesnych form ujęcia dydaktyczno-informacyjnego. Podręczniki dla szkół I i II stopnia przechodzą na całym świecie głębokie przeobrażenia. Zmienia się ich ujęcie dydaktyczne w związku z rozwojem programowania w dydaktyce. Wylania się pilny postulat podjęcia studiów komparatywnych, śledzenia osiągnięć światowych oraz skupienie wybitnych dydaktyków i artystów grafików oraz wykorzystania osiągniętych tą drogą rezultatów do przygotowania dyrektyw dla praktyki edytorskiej, a także sformułowania postulatów pod adresem przemysłu poligraficznego.

Ogólnemu wzrostowi produkcji światowej towarzyszy stale wzrost liczby przekładów. Programowanie przekładów oznacza wyjście poza metody tradycyjne, oparte często na przypadkowym doborze źródeł informacji i przypadkowym wyborze tytułów.

Program wydawnictw został wzbogacony w ostatnim 10-leciu o szeroki dział tzw. reprintów, czyli foto-offsetowych wznowień starych druków lub rzadkich egzemplarzy druków nowszych, oraz przedruków starych czasopism. Program produkcji reprintów musi powstać jako rezultat naukowych studiów.

Obserwuje się ostatnio stały wzrost wspólnych wydań, czyli tzw. koedycji podejmowanych przez wydawnictwa z różnych krajów. Obejmują one publikacje z zakresu sztuki, nauki, popularyzacji, encyklopedie, nawet podręczniki szkolne. Sprawa koedycji wymaga badań głównych kierunków programowych w skali światowej dla odpowiedniego przygotowania własnego programu.

Od 1970 r. wydawnictwa w krajach rozwiniętych rozszerzają tradycyjną działalność wydawniczą, obejmującą książki i czasopisma, na dokumenty audio-wizualne (taśmy magnetofonowe, mikrofilmy, wideokasety itp.).

Pole działalności wydawniczej zwiększa się więc poważnie, zagadnienia praktyki edytorskiej stają się coraz bardziej złożone, zwłaszcza w zakresie programowania; postępuje modernizacja i rozwój technik wydawniczych, co pociąga za sobą potrzebę kształcenia wyspecjalizowanych kadr. Nie towarzyszy temu, niestety, konstruktywna działalność naukowo-badawcza i dydaktyczna. Obserwujemy rozproszone wyśiłki małej grupy pracowników naukowych i tzw. ekspertów.

Współczesne zagadnienie wydawnicze obejmuje trzy grupy: programowanie, wytwarzanie i rozpowszechnianie. Przez program wydawniczy należy rozumieć określenie celów i zadań działalności wydawniczej, opis zapotrzebowań na publikacje i opis sposobów ich zaspokojenia. Postęp w programowaniu wydawniczym ogranicza rolę przypadku na rzecz motywów racjonalnych, wynikających z badań, z ekspertyzy, ze sprawnie działającego systemu informacji. Programowanie wydawnicze jest centralnym zagadnieniem badawczym z punktu widzenia funkcji książki i czasopisma. Szczególnie ważnym zagadnieniem jest programowanie publikacji naukowych, czyli określanie kryteriów decydujących o selekcji prac naukowych do publikowania, proporcji między poszczególnymi grupami dyscyplin naukowych itd.

W zakresie wytwarzania książek i czasopism na czoło wysuwa się sprawa przyspieszenia produkcji wydawniczej przez skrócenie cyklu produkcyjnego oraz modernizację pracy redakcyjnej w związku ze zmianami w technologii poligraficznej. Wzrost produkcji maszyn do składu fotograficznego i przejście do tej metody składu zmienia tradycyjne sposoby redagowania tekstu.

W grupie zagadnień związanych z wytwarzaniem książki ważna jest sprawa jej estetyki. Skupiają się tu zainteresowania wielu dziedzin, a więc edytorstwa, grafiki artystycznej, projektowania typograficznego, historii sztuki i techniki poligraficznej. Niestety, rozproszenie i brak koordynacji działalności w tym zakresie powoduje, że poziom estetyczny polskiej książki i polskiego czasopiśmiennictwa jest nierówny. Mimo wybitnych nieraz osiągnięć przeciętny poziom artystyczny naszych publikacji odbiega od analogicznych przeciętnych osiągnięć również niektórych krajów socjalistycznych. Zasadniczą poprawę w tym zakresie przynieść może jedynie zintegrowane działanie edytorów, artystów grafików, drukarzy, papierników, wytwórców tworzyw sztucznych, wytwórców farb, introligatorów. W tym celu potrzebne są studia interdyscyplinarne.

Wiąże się z tym sprawa dokumentacji i redakcji ikonograficznej. Poważne osiągnięcia niektórych wydawnictw w zakresie ilustrowania książek są rezultatem indywidualnych wysiłków edytorów i artystów. Zwłaszcza sprawa dokumentacji ikonograficznej musi być rozwiązana we wszystkich większych wydawnictwach w Polsce. Wykorzystanie cennych zbiorów ikonograficznych w bibliotekach i muzeach stanie się możliwe pod warunkiem zorganizowania odpowiedniej dokumentacji.

Przedstawione propozycje dotyczące zadań badawczych edytorstwa nie wyczerpują listy problemów, orientują jednak, jak szeroka jest sfera potrzeb. Podstawowym zadaniem jest skoordynowanie dotychczasowych, rozproszonych działań różnych ośrodków naukowych. Rolę wiodącą w tym zakresie należałoby powierzyć albo jednemu z uniwersytetów, albo Bibliotece Narodowej, mającej w swych zadaniach statutowych prowadzenie badań w dziedzinie nauki o książce.

WNIOSKI

Zagadnienia badawcze i zagadnienia organizacyjne z zakresu bibliotekoznawstwa, informacji naukowej, archiwistyki i edytorstwa mają bezpośrednie znaczenie dla przyspieszenia rozwoju nauki w Polsce. Rewolucja naukowa i techniczna musi dokonać zasadniczych zmian nie tylko warsztatów pracy naukowej i technicznej lecz także objąć warsztaty biblioteczne, archiwalne i edytorskie. Optymalne wykorzystanie osiągnięć nauki dla rozwoju samej nauki jak również odpowiednie powiązania praktycznej działalności z nauką zależy od modernizacji tych warsztatów i znacznego usprawnienia systemu informacji.

Referaty szczegółowe przedstawiły poważne osiągnięcia w bibliotekarstwie, archiwistyce, informacji naukowej i edytorstwie w okresie 20 lat dzielących nas od I Kongresu Nauki Polskiej. Jednocześnie wskazały na palące problemy badawcze i organizacyjne wymagające rozwiązania. We wszystkich omawianych dziedzinach występują pewne cechy wspólne:

- Tendencje do ukształtowania ogólnokrajowego systemu informacji, integrującego i koordynującego działalność wszystkich ogniw, a w jego obrębie utworzenia jednolitych podsystemów.

- Postępująca mechanizacja i automatyzacja wielu czynności bibliotecznych, bibliograficznych, informacyjnych, poligraficznych zmienia tradycyjne metody pracy i przyczynia się do uzyskiwania znacznie większej efektywności działania dzięki przyspieszeniu różnych procesów oraz powstawaniu jakościowo nowych metod prezentowania i wyszukiwania informacji naukowej i technicznej.

- Dominującym czynnikiem na całym referowanym obszarze jest informacja naukowa, ona przyczynia się do przeobrażenia tradycyjnych metod bibliotecznych i bibliograficznych, przekształca biblioteki, które zawsze były najbogatszymi „bankami dokumentów”, w ośrodki sprawnej informacji, rewolucjonizuje metody pracy archi-

wów oraz wykorzystuje najnowsze techniki poligraficzne. Pociąga to za sobą konieczność większego zacieśnienia współpracy istniejącej sieci bibliotecznej z siecią ośrodków informacji.

— W związku z opisanymi tendencjami wskazano na nie cierpiące zwłoki zagadnienia badawcze, wymagające kompleksowych studiów przekraczających wąskie zainteresowania nauki o książce i archiwistyki oraz teorii informacji naukowej, podejmujących często badania w izolacji. Badania te wymagają ścisłej integracji tych dyscyplin oraz powiązania z informatyką oraz nauką organizacji i zarządzania.

— We wszystkich omawianych działach (bibliotekarstwo, archiwistyka, informacja naukowa, edytorstwo) konieczne jest powołanie centralnych ośrodków badawczych inicjujących i koordynujących szeroki program badań.

— Wymogi automatyzacji nakazują szybkie opracowanie znormalizowanego języka informacyjno-wyszukiwawczego dla całego obszaru, na którym występują zagadnienia dokumentacji i informacji naukowej (tezaurus nauki o książce, archiwistyki i informacji naukowej).

— Rewolucyjne zmiany zachodzące w warsztatach bibliotecznych, archiwalnych i edytorskich wymagają nowych wysoko kwalifikowanych kadr, co wiąże się z postulatami reformy studiów w tych dziedzinach.

Taki kierunek zmian i dalszego rozwoju bibliotek, archiwów i informacji naukowej stworzy szanse lepszego spełnienia przez nie służebnej roli wobec nauki polskiej, a tym samym skuteczniejszego służenia realizacji planów rozwoju gospodarczego i kulturalnego Polski.

Reasumując, można sformułować następujące wnioski:

W zakresie bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa

— Sieć biblioteczna powinna być włączona do ogólnokrajowego systemu informacji jako jednolity, zintegrowany podsystem. W tym celu konieczne jest niezwłoczne rozpoczęcie odpowiednich studiów nad modelem przygotowania takiej organizacji sieci bibliotecznej, aby można było przyspieszyć i skoordynować proces modernizacji bibliotek różnych typów oraz włączyć je do ogólnokrajowego systemu informacji.

— Istniejące zacofanie techniczne bibliotek powinno być możliwie szybko usunięte przede wszystkim przez wyposażenie je w nowoczesne urządzenia reprograficzne i mikrofilmowe, konieczne przy udostępnianiu zbiorów, a także w dalekopisy celem ułatwienia łączności międzybibliotecznej.

— Do usprawnienia informacji o zasobach bibliotecznych konieczne jest przyspieszenie tempa publikacji drukowanych katalogów centralnych dokumentów wszelkich typów (publikacje zwarte, czasopisma, muzykalnia, ikonografia, kartografia, dokumenty audio-wizualne, mikrofilmy itd.).

— Na usprawnienie informacji w systemie bibliotecznym poważny wpływ powinno wywrzeć powołanie centralnych bibliotek naukowych w zakresie poszczególnych specjalizacji. Konieczne jest więc przyspieszenie działania w tym zakresie, zwłaszcza w dziedzinach preferowanych w planie badań naukowych.

— Mechanizacja i automatyzacja wielu czynności bibliotecznych i bibliograficznych pociągnie za sobą zmiany dotychczasowego modelu organizacyjnego bibliotek. Studia nad tym tematem muszą być podjęte jak najwcześniej.

— W zakresie budownictwa bibliotecznego konieczne jest powołanie specjalnego biura projektowego dla kontynuowania studiów, które uwzględniłyby zmiany zachodzące w systemie i metodach pracy bibliotek.

— Biblioteki szkół wyższych muszą być przedmiotem studiów mających na celu poszukiwania różnych modeli bibliotek głównych, koordynujących działalność wszy-

stkich bibliotek danej szkoły oraz określenie nowych, rozbudowanych funkcji tych bibliotek w ramach systemu informacji.

– Szczególna rola przypada Bibliotece Narodowej jako centralnej bibliotece państwowej. Powinna ona odegrać rolę wiodącą w zakresie mechanizacji i automatyzacji, pomocy metodycznej dla bibliotek publicznych oraz skoordynowania działalności wszystkich ośrodków naukowych w zakresie bibliotekoznawstwa.

– W celu ochrony i zabezpieczenia zbiorów bibliotecznych konieczne jest podjęcie energicznych wysiłków organizacyjnych, m.in. przez powołanie centralnej pracowni konserwacji w Bibliotece Narodowej, która by mogła również pełnić rolę głównego ośrodka instrukcyjno-metodycznego.

– Rosnące potrzeby bibliotekarstwa, które ulega stopniowej modernizacji, wymagają rozbudowy istniejących studiów bibliotecznych, zwiększenia liczby absolwentów oraz dostosowania programów do nowych funkcji i metod pracy bibliotek.

W zakresie informacji naukowej

Najważniejszym zagadnieniem jest przyspieszenie prac nad przygotowaniem ogólnokrajowego systemu informacji naukowej sprzężonego z Państwowym Systemem Informatycznym. System ten powinien objąć wszystkie układy organizacyjne zajmujące się informacją.

– Należy energicznie modernizować metody działalności informacyjnej przez lepsze wyposażenie wszystkich placówek ogólnego systemu informacji, zwłaszcza w sprzęt reprograficzny, urządzenia do mechanicznego powielania opisów katalogowych, urządzenia poligraficzne ułatwiające rozpowszechnianie materiałów informacyjnych.

– Zasadniczą zmianę w kierunku unowocześnienia systemu informacji może przynieść jedynie stopniowa automatyzacja. W tym celu konieczne jest szybkie zakończenie prac nad koncepcją i programem „Światowida”.

– Dla racjonalnego rozwiązania zagadnień organizacyjnych systemu informacji należy przeprowadzić szerokie badania potrzeb użytkowników informacji naukowej oraz badania efektywności działalności informacyjnej.

– Istnieje potrzeba skoordynowania działalności badawczej w oparciu o ogólnokrajowy perspektywiczny plan badań oraz o centralną międzyresortową placówkę naukowo-badawczą w dziedzinie informacji naukowej.

– Zaopatrzenie bibliotek i ośrodków informacji w publikacje zagraniczne powinno być możliwe najszybciej usprawnione, gdyż zahamowania i opóźnienia w tej dziedzinie rodzą niepowetowane straty.

– Rozwój i unowocześnienie ogólnokrajowego systemu informacji naukowej będą wymagały znacznie większej liczby pracowników o wysokich i zróżnicowanych kwalifikacjach. Dlatego należy rozbudować system i program kształcenia na poziomie akademickim wielu grup specjalistów i niezwłocznie przystąpić do jego realizacji.

W zakresie archiwistyki

Zasady gromadzenia zbiorów archiwalnych wymagają nowego opracowania, uwzględniającego konieczność ostrzejszego selekcjonowania materiałów ze względu na wzrastającą masowość dokumentacji w różnych instytucjach, a także konieczność objęcia przez archiwa poza tradycyjnymi dokumentami drukowanymi i rękopiśmiennymi także dokumentów audio-wizualnych i innych.

– Zmiany wymaga dotychczasowy system nadzoru i kontroli nad dokumentacją powstającą w toku działalności urzędów, przedsiębiorstw i innych instytucji oraz podwyższenia rangi archiwów w samych urzędach i innych instytucjach.

– W związku z nową rolą archiwów i włączeniem ich do ogólnokrajowego systemu informacji konieczne jest przygotowanie nowej ustawy o archiwach.

– Należy znormować prawnie sprawę wiarygodności mikrofilmu, gdyż ułatwiłoby to magazynowanie przez instytucje własnej dokumentacji.

– Stały napływ archiwaliów wymaga rozbudowy bazy lokalowej i modernizacji wyposażenia magazynów archiwalnych.

Zagadnienie usprawnienia udostępniania materiałów archiwalnych wymaga szybkiego rozwiązania w kierunku szybszej i bogatszej w nowe formy informacji (katalogi tematyczne, przewodniki, sumariusze itd.), a przede wszystkim w kierunku zastosowania elektronicznej techniki obliczeniowej. Jedynie stopniowa automatyzacja może zwiększyć wartość informacyjną zbiorów archiwalnych i skrócić czas poszukiwań do minimum.

– Zmiany zachodzące w systemie i metodach pracy archiwów zmieniają również miejsce archiwistyki w systemie nauk. Jej tradycyjne miejsce w grupie pomocniczych nauk historycznych nie odpowiada potrzebom. W związku z tym należy podjąć odpowiednio studia metodologiczne, jak również zmienić system i program kształcenia archiwistów.

W zakresie edytorstwa

– Konieczne jest rozszerzenie studiów w zakresie edytorstwa naukowego, tak tekstologii jak edytorstwa źródeł historycznych. Postulat ten wiąże się z programem wydawania źródeł historycznych, tekstów literackich i pomników językowych oraz kształceniem umiejętności filologicznych i krytyczno-erudycyjnych, niezbędnych przy tego typu edycjach.

– Zmiany ilościowe i jakościowe zachodzące w edytorstwie wymagają znacznie większego zainteresowania się tą dziedziną ośrodków naukowych związanych z nauką o książce i informacją naukową.

– Szczególnie pilnych badań oczekują zagadnienia programowania publikacji naukowych, zawodowych, informacyjnych i podręczników.

– Wytwarzanie książek i czasopism wymaga radykalnego przyspieszenia cyklu produkcyjnego, gdyż opóźnienia produkcji wydawniczej przynoszą straty nauce, gospodarce i kulturze.

– Należy podjąć interdyscyplinarne studia nad podniesieniem estetyki publikacji.

– Opracowanie i skoordynowanie programu badań w zakresie edytorstwa należy powierzyć jednemu z uniwersytetów lub Bibliotece Narodowej.